

СИНОНІМ ЯК ЗАСІБ УВИРАЗНЕННЯ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Важливою умовою мовленнєвого розвитку молодших школярів є робота над збагаченням й увиразненням їхнього словника, формування вмінь правильно, точно й образно використовувати лексику рідної мови під час продукування власних висловлювань.

Одним із джерел збагачення словникового запасу й увиразнення мовлення школярів є синоніми, які надають мові точності, ясності, барвистості. Саме за допомогою синонімів досягається точність зображення предмета, чіткість висловлення думки, урізноманітнення виражальних засобів мовлення.

Синонімія — величезне багатство мови, одне з найпотужніших джерел мовної і мовленнєвої образності. Стилстичне використання синонімів дає змогу висловлюватись одночасно точно, і образно; в багатьох випадках надає сказаному, написаному потрібного емоційного навантаження; є показником широких художньо-творчих можливостей мови.

У дослідженнях методистів (К.Б.Бархін, Ф.І.Буслаєв, М.О.Рибнікова, І.І.Срезневський, К.Д.Ушинський) надається велике значення увиразненню мовлення молодших школярів. На важливість використання синонімів як засобу увиразнення мовлення звертали увагу М.С.Рождественський, М.Р.Львов, Т.Г.Рамзаєва. Над проблемою вивчення синонімів у шкільному курсі української мови працювали методисти В.Я.Мельничайко, Л.М.Марченко, М.С.Вашуленко, А.М.Гольдберг та ін.

Однак проблема увиразнення мовлення молодших школярів синонімами ще не знайшла свого повного дослідження в методиці.

Мовленнєві недоліки, яких учні припускаються в усному мовленні та письмових роботах, зумовлені тим, що робота над синонімами в початкових класах проводиться несистематично, від випадку до випадку.

Актуальність дослідження полягає в тому, щоб підвищити ефективність збагачення словника молодших школярів синонімами та вдосконалити вміння застосовувати їх в усному та писемному мовленні.

Мета статті в тому, щоб охарактеризувати систему роботи над синонімом як засобом увиразнення мовлення молодших школярів та (проаналізувавши недоліки у доборі синонімів) запропонувати ефективну систему вправ для роботи над синонімами.

Принцип системного підходу до вивчення української мови знайшов відображення в програмі для початкової школи, розрахованої на чотирирічне навчання, в якій передбачено "практичне ознайомлення молодших школярів з найуживанішими синонімами" [3].

Ознайомлювати дітей з лексичним явищем синонімії (без уживання терміну) розпочинають в 2-му класі під час вивчення розділу "Слово". Другокласники вчать розпізнавати слова близькі за значенням та знаходити їх серед іменників, прикметників, дієслів.

У 3-му класі розширюють уявлення учнів про синоніми, збагачують їхній синонімічний словник. Зокрема, засвоюють термін «синонім», добирають синоніми до різних частин мови й ознайомлюються з роллю синонімів у тексті.

У 4-му класі лексична робота має бути спрямована на збагачення словникового запасу учнів, глибше усвідомлення значеннєвих відтінків слів одного синонімічного ряду, активне і свідоме застосування синонімів у власних зв'язних висловлюваннях [4].

Дотримуючись принципу системного підходу в процесі роботи над синонімами, вчитель має сформувати у дітей такі уміння:

- розрізняти в мовленні близькі за значенням слова;
- самостійно добирати синоніми;
- замінювати в тексті те чи інше слово відповідним синонімом;
- самостійно вживати в готовому тексті дібране синонімічне слово;
- самостійно вибирати зі свого лексичного запасу найвлучніші і найдоречніші для висловлювання власної думки синоніми і використовувати їх під час продукування власного мовлення.

Робота над синонімами повинна проводитись систематично і планомірно. Вона має розвивати в школярів навички уникати повторення тих самих слів, одноманітності викладу. Від уміння з ряду синонімів вибрати одне слово, яке б найповніше передавало думку, залежить правильність, точність, образність вислову [1].

Недоцільно обмежувати роботу добором синонімів до окремого слова, як це часто роблять деякі вчителі. Якщо учні звикають лише до таких вправ, вони запам'ятовують відповідні пари схожих за змістом слів або навчаються формально пов'язувати такі слова, але не вміють користуватися синонімами у власній мові.

Недоліки в доборі учнями синонімів виникають ще й тому, що дітям важко: 1) встановлювати диференційовані зв'язки між відомими словами; 2) при доборі одночасно враховувати різні сторони слова; 3) відхилити одне слово, яке міцніше пов'язане в досвіді з даним, і вжити потрібне слово.

Ми вважаємо, що вказані недоліки будуть усуватися скоріше, якщо вчитель буде використовувати в роботі над синонімами різноманітні вправи, які, залежно від мети, можна розподілити на кілька груп:

I. Вправи на виявлення близьких за значенням слів у пропонованих учителем (чи в підручнику) текстах, пояснення значень і відтінків у значеннях цих слів.

Наприклад:

Продовжте синонімічний ряд.

- *Абетка, ... (алфавіт, азбука, ...).*
- *Іде, ... (плентається, шкутильгає, шкандибас, ...).*
- *Говорить, ... (базикає, розказує, розмовляє, ...).*
- *Думає ... (метує, розмірковує, гадає, ...).*

До цієї групи вправ належать і вправи:

- на вибір і групування слів, близьких за значенням;
- на виявлення стилістичної доцільності використання синонімів у тексті;
- на розташування синонімів за ступенем зростання чи зменшення вияву ознаки (складання синонімічних рядів).

II. Вправи на добір синонімів, які можуть слугувати заміною поданому, і з'ясування відповідних відтінків значень, виявлення різниці в їхньому вживанні.

Наприклад:

Виберіть із поданих у дужках слів найбільш вдале. Вставте його у вірш замість крапок.

- *Хто вона?*
- *Прийшла до нас бабуся*
- *У білому кожусі.*
- *Поля ... (одягла причепурила, прибрала)*
- *Пухнастим снігом вкрила.*
- *Відгадайте, хто вона*
- *Ця бабуся чепурна? (Зима)*

Виконуючи з дітьми такі вправи, учитель повинен домагатися, щоб школярі осмислено обирали слово, яке є найвлучнішим, найдоречнішим для конкретного випадку.

До цього типу вправ належать:

- вправи на самостійний добір синонімів до поданого слова;
- вправи на заміну синонімів у словосполученнях і реченнях;
- вправи на вибір одного з поданих синонімів для точного поєднання їх з іншими словами в реченні.

III. Вправи на використання синонімів у власному мовленні.

Такі вправи є головною метою вивчення синонімічних слів. Вони мають на меті формування навичок самостійного добору слів із власного лексичного запасу і використання їх у власному мовленні.

Наприклад:

Відредагуйте текст, використовуючи синоніми.

– *Мишко любить ходити до дідуся в гості. Дідусь завжди з радістю зустрічає Мишка. Дідусь пригощає Мишка смачними яблуками, грушками, цілющим медом.*

– *Мишко із задоволенням працює у дідусевому саду. Мишко може і води бджілкам-трудівницям налити, і суху гілочку на яблуньці зрізати.*

– *Радіє дідусь – славний помічник росте!*

До таких вправ належить:

- використання синонімів під час доповнення речень чи текстів (у разі утруднень можна подати для довідки синоніми, з яких учні мають вибрати потрібні);
- самостійне складання текстів із використанням синонімів (за малюнком, опорними словами тощо);
- редагування речень із метою усунення повторів того самого слова або вживання споріднених слів;
- стилістичне редагування текстів за допомогою використання синонімів.

Отже, опанування синонімами як засобом вираження мовлення можливе лише у практичній діяльності. З цією метою науковці створили різноманітні вправи для роботи із синонімами, які полегшують сприймання і засвоєння їх дітьми. Нами проаналізовані вправи для роботи над синонімами, кожна з яких лише певною мірою забезпечує отримання знань у практичній роботі. Проте лише використання системи вправ дозволить виправити недоліки у мовленні молодших школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методика викладання української мови: навчальний посібник / [Дорошенко С. І., Вашуленко М. С., Мельничайко О. І. та ін.; за наук. ред. С.І. Дорошенка]. – 2-е вид., перероб. і допов. — К.: Вища школа, 1992. — 398 с.
2. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / [за наук. ред. М.С. Вашуленка]. — К.: Літера ЛТД, 2012. — 364с.
3. Навчальна програма. Українська мова 1-4 кл. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/doc/files/news/87/8793/01_ukr.pdf.
4. Пономарьова К. І. Щоб влучне слово підібрати, синоніми потрібно знати/ К. Пономарьова // Учитель початкової школи. — 2015. — №4. — С.10—14.
5. Седеревічене А.О. 100 завдань з лексики : методичний посібник / А.О.Седеревічене. — Біла Церква: КОПОПК, 2012. — 60 с.

Шеліга Н.

Науковий керівник – проф. Радчук Г. К.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

Початок систематичного навчання в школі є стресовою ситуацією в житті дитини, оскільки пов'язано з необхідністю адаптуватися до нових мікросоціальних умов. Цей процес супроводжується різноманітними зрушеннями у функціональному стані і значною мірою зачіпає психоемоційну сферу. В учнів початкової школи змінюється соціальне оточення, нові умови навчання й виховання висувають високі вимоги до інтелектуального та особистісного розвитку, до рівня сформованості в дітей навчальних знань, умінь, навичок. Якщо навколишнє середовище ставить перед особистістю молодшого школяра такі вимоги, до яких йому важко пристосуватися, виникає загроза дезадаптації.

Тому метою статті є вивчення психологічних особливостей дезадаптації першокласників.

Для визначення поняття «шкільна дезадаптація» насамперед необхідно з'ясувати що таке «шкільна адаптація». У найпоширенішому своєму значенні «шкільна адаптація» розуміється як пристосування дитини до нової системи соціальних умов, відносин, вимог, видів діяльності, режиму життєдіяльності [4].

Як свідчать результати наукових досліджень (М. Бітянова, Г. Бреслав, Г. Бурменська, І. Коробейников, Н. Лусканова, Н. Максимова, Р. Овчарова та ін.), учні відчувають стан дезадаптації при систематичному шкільному навчанні. Посилення явищ дезадаптивного характеру в навчально-виховному процесі пов'язане із збільшенням непрогнозованих критичних ситуацій у повсякденному житті, особливо, як свідчить практика роботи школи, вони загострюються в момент вступу до школи, період первинного засвоєння вимог, які висуває нова соціальна ситуація. З цим пов'язані проблеми важковихованості та труднощів у навчанні (І. О. Коробейников, Н. Ю. Максимова); медико - біологічні (Ю. М. В'юнкова, Н. Л. Коновалов, О. Л. Кононко, В. Ларрі, М. Д. Сілвер та ін.) і соціопатичні дисфункції, які ускладнюють процес соціальної адаптації в будь - якому віці (В. І. Гарбузов, О. І. Захаров, Л.П. Пономаренко, А. С. Співаковська, О. В. Хухлаєва та інші). Сьогодні від 15 до 40% дітей відчувають яскраво виявлені психологічні труднощі при адаптації до шкільного життя (Н.В. Вострокнутов, В.О. Гур'єва, Н.М. Заваденко, В.В. Ковальов, Р.В. Овчарова, Т.Ю. Успенська та ін.). Рівень дезадаптації школярів і форми її виявлення коливаються від незначних мотиваційних і поведінкових порушень до повної відмови відвідувати школу. На момент вступу до школи і період первинного засвоєння вимог, які висуває нова соціальна ситуація, зростає поширеність невротичних реакцій, нервово-психічних та соматичних розладів порівняно з дошкільним віком (Ю.Ф. Антропов, В.О. Гур'єва, Н.Т. Дубровинська, Ю.С. Шевченко, та ін.).

Вчені В.Каган, І.Крук, О.Осадько виділяють такі форми шкільної дезадаптації:

1. Несформованість елементів і навичок навчальної діяльності. Первинним наслідком є зниження успішності. Причиною несформованості навчальної діяльності можуть бути як індивідуальні особливості рівня інтелектуального розвитку дитини, так і педагогічна занедбаність, неухвалене ставлення батьків і вчителя до того, як діти опановують прийоми навчальної діяльності, особливо в перші дні перебування в школі.

2. Несформованість у першокласників мотивації навчання, їхня спрямованість на інші види діяльності. Батьки кажуть приблизно так: "Немає інтересу до навчання, йому би грати та грати, пішов до школи з інтересом, а тепер ...". Необхідно розрізнити первинну несформованість мотивації та вторинну, тобто розрідження мотивації навчання під впливом несприятливих факторів. Зовнішні симптоми відсутності навчальної мотивації подібні до симптомів не сформованості навичок навчальної діяльності - недисциплінованість, відставання в навчанні, неухвалність, безвідповідальність, але, як правило, на тлі досить високого рівня пізнавальних здібностей.

3. Нездатність довільної регуляції поведінки, уваги, навчальної діяльності, що виявляються в неорганізованості, неухвалності, залежності від дорослих. Причину недостатнього рівня розвитку довільності поведінки дитини за відсутності первинних порушень найчастіше шукають в особливостях сімейного виховання: це або гіпорпротекція що потурає (уседозволеність, відсутність обмежень і норм), або домінуюча гіперпротекція (повний контроль дій дитини з боку дорослого 4. Невміння